

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ЖІНОК-ДОМОГОСПОДАРОК

У статті проаналізовано поняття комунікативної залежності жінок, що займаються домогосподарством. Виокремлено особистісні детермінанти комунікативної залежності домогосподарок: аффіліація, самооцінка, самоповага, емоційність, автономність, самоактуалізація, конформність, потреба у соціальній підтримці і схваленні, потреба у спілкуванні. Представлено психологічну характеристику виокремлених детермінант та окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: автономність, домогосподарка, жінка, комунікативна залежність, конформність, особистісні детермінанти, потреба у спілкуванні, самооцінка, самоповага, самоактуалізація.

Постановка проблеми. В останні роки значно посилюється інтерес до вивчення явища залежності, що свідчить про поширення даного феномену в сучасному світі. На сьогоднішній день дана проблема не вичерпується хімічною залежністю. Виділяють цілу низку форм залежності: харчову, ігрову, інтернет та ін. Також окреслено ряд проблем залежності, що стосуються міжособистісних взаємин: комунікативна залежність, співзалежність, домашнє насилля, залежність від різного роду груп, сект.

Вивчення комунікативної залежності відноситься до мало розроблених питань психології, що підкреслює актуальність даної наукової проблеми. Досить часто феномен залежності від комунікації розглядають як особливість, передусім, жіночої поведінки, наслідками розвитку якої є порушення комунікації (А. Бродський, В. Д. Москаленко, І. В. Найдовська, Р. Норвуд, М. Палуді, С. Піл, О. М. Савчук, Л. Холдсток, Л. Б. Шнейдер). Підґрунтя залежності жінок дуже чітко розкриває теорія статоворольової соціалізації. У суспільстві роль жінки розкривається крізь призму підкорення сильній статі – чоловікам. З дитинства дівчат привчають до думки про те, що їх повинні захищати чоловіки, традиційний гендерний розподіл праці заснований на економічній залежності жінки від чоловіка, жінки є об'єктом захисної соціальної політики держави тощо. В результаті більшість жінок спрямовують сили не на розвиток власної особистості і якостей, які дозволили б їм самостійно добитися успіху в житті, а на пошук чоловіка, який виступить в ролі захисника. Вибір пасивної життєвої позиції, яка не рідко деструктивно позначається на житті особистості в цілому, також цілком імовірно може стати причиною розвитку залежної поведінки (Н. Г. Артемцева, Я. А. Гавриленко, Е. Гіденс, О. Калітєвська).

Аналіз літератури свідчить про те, що досліджень, які б розкривали сутність саме комунікативної залежності жінок з урахуванням їхньої сфери діяльності в сучасній психологічній науці недостатньо. Домогосподарки внаслідок специфіки свого життя мають певні обмеження в деяких соціальних сферах, в яких працюючі жінки задовольняють свої комунікативні потреби, зокрема це наявність трудового колективу, можливість спілкуватися з різними людьми, будувати професійну кар'єру тощо. Звужене коло тих, з ким переважно спілкуються домогосподарки, певним чином впливає на ступінь їх задоволеності від комунікації в цілому. Отже, часто комунікативна залежність виникає у жінок, яким бракує позитивного емоційного підкріплення від спілкування з оточуючими.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психологічної літератури із проблеми залежності відображає складність і багатогранність цього явища. Сьогодні деякі аспекти залежності вивчаються різними напрямками психологічної науки – клінічною психологією (А. У. Тархан, М. Г. Цетлін, Н. В. Шемчук), психологією особистості (Б. С. Братусь, В. Д. Менделевич, А. В. Худяков), соціальною психологією (Т. Б. Дмитрієва, Т. В. Чернобровкіна) тощо. Огляд літератури показує, що існує ряд понять, які описують феномен залежності, такі як "співзалежність", "психологічна", "емоційна", "тривожна", "регресивна", "особистісна", "міжособистісна", "соціальна", "комунікативна" залежності. Поняття залежності настільки різноманітне за своїм змістом, що важко визначити якийсь один універсальний погляд на цю проблему. У психологічних дослідженнях залежність розглядають як індивідуально-особистісну характеристику людини, що є складовою структури особистості (М. Е. Жидко, О. С. Кочарян, В. В. Коровицька, В. Д. Менделевич), як тип особистості (Л. Бурбо, П. Мелоді, З. Фрейд) та як якість взаємодії (Е. Берн). У руслі нашого дослідження ми зосередили увагу на такому понятті як комунікативна залежність особистості і обрали напрямок, орієнтований на вивчення залежності як особливого роду зв'язку однієї людини з іншою в системі міжособистісних стосунків (А. Бродський, Я. А. Гавриленко, О. В. Ємельянова, М. Є. Жидко, О. С. Кочарян, О. П. Макушина, В. Д. Москаленко, С. Піл, Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд, Є. В. Фролова, Е. Фромм, К. Хорні).

Мета статті: ґрунтуючись на працях сучасних дослідників, що займалися вивченням феномену залежності, виокремити особистісні детермінанти комунікативної залежності жінок домогосподарок.

Виклад основного матеріалу. Багатьма науковцями зазначено, що розвиток залежності відбувається на базі особливостей структури особистості (М.С. Жидко, А.В. Коцар, О.С. Кочарян, В.Д. Менделевич, В.Д. Москаленко, Н.Ю. Максимова, Б. і Дж. Уайнхолд, та ін.). Отже, йдеться про наявність типологічних властивостей, що є притаманними особистості залежного типу. Згідно цієї концепції існують загальні для всіх форм залежностей базові характеристики залежної особистості [4]. Проте, якості, що наводяться авторами, є надзвичайно різноманітними і зовні слабо пов'язаними, що не дозволяє надати чітке визначення особистісних детермінант залежних розладів та відповідно побудувати симптомокомплекси залежної поведінки. Таким чином, питання про зв'язок особистісних якостей із рівнем прояву комунікативної залежності особистості залишається відкритим.

Теоретичний аналіз підходів до вивчення комунікативної залежності показав, що це поняття можна розглядати по-різному, зокрема як: порушення структури особистості та її специфічний профіль, базальну потребу людини в безумовній любові, що у дитинстві задовольняється матір'ю (Е. Фром); розлад, що виникає в результаті незавершеності важливих стадій розвитку в ранньому дитинстві (Б. Уайнхолд); захист, що актуалізується при активізації первинного болю (А. Янов); рису особистості, яка формується при наявності дитячої травми покинутості (Л. Бурбо); невротичну потребу в любові (К. Хорні); емоційну залежність однієї людини від значущої для неї іншої, внаслідок сформованості у дитинстві дефіцітарного "Я", прояв життєвої сили, креативності та оригінальності [9].

Деякі автори розглядають комунікативну залежність, як один з адиктивних способів взаємодії зі світом, що розкривається у прагненні "втечі від свободи" (В.Д. Менделевич, Е. Фром).

Окремі науковці вважають, що комунікативна залежність в деяких випадках сприяє прояву гіперспілкування, конформізму, аутизації тощо. У рівній мірі і аутизація у вигляді нетовариськості і відлюднення, і гіперспілкування є способами подолання тривоги, страху і невизначеності [4]. Зокрема, В.Д. Менделевич розглядає комунікативну залежність як один з адиктивних способів взаємодії зі світом, який приводить до небажаних проявів в поведінці людини – гіперспілкуванню, конформізму, псевдології та нігілізму [7].

На нашу думку, комунікативна залежність жінок може розглядатися як конкретний поведінковий прояв. Коли він домінує, жінка знаходиться у стані залежності, а якщо для неї є характерним періодичне перебування в цьому стані, то залежність може стати особистісною характеристикою. Ми вважаємо, що ступінь комунікативної залежності жінок, які займаються домашнім домогосподарством за власним бажанням і відчувають себе в достатній мірі реалізованими, відрізняється від ступеня комунікативної залежності домогосподарок, які сприймають свою професійну нереалізованість як неповноцінність, і одночасно відчувають провину і недооціненість у зв'язку з тим, що їхня робота не помітна для оточуючих. Їм здається, що вони виконують менш важливу роль у суспільстві, ніж працюючі жінки і не можуть належним чином виразити свою індивідуальність.

У працях сучасних дослідників феномену залежності (М.С. Жидко, А.В. Коцар, О.С. Кочарян, Н.Ю. Максимова, В.Д. Менделевич, В.Д. Москаленко, Б. і Дж. Уайнхолд, та ін.) зазначається на тому, що розвиток залежності відбувається на базі особливостей структури особистості. Доречно припустити, що стан комунікативної залежності обумовлений певними особистісними особливостями домогосподарок. У такому випадку ми говоримо про особистісні детермінанти комунікативної залежності домогосподарок і розуміємо їх як такі характеристики, які дозволяють жінці ефективно спілкуватися та певною мірою самоздійснюватися в сфері спілкування, не перетинаючи межу залежності від самого процесу.

ґрунтуючись на працях сучасних дослідників феномену залежності та виходячи із розуміння комунікативної залежності домогосподарок як специфічного стану особистості, який характеризується ядро вираженою афіліацією, потребою в спілкуванні з оточуючими, ухваленні з боку значущих інших, який проявляється в активному пошуку соціальної підтримки, ми виокремили особистісні детермінанти комунікативної залежності жінок домогосподарок (див. рис. 1).

Оскільки поняття комунікативної залежності припускає взаємодію певної людини з іншими в площині спілкування і базується на особистісних якостях цієї людини, то нами було виокремлено основні детермінанти, які на наш погляд грають значну роль у прояві комунікативної залежності жінки домогосподарки:

– Афіліація – це потреба в емоційному контакті, дружбі, любові, яка проявляється у прагненні бути залученим до процесу спілкування з іншими людьми, взаємодіяти з оточуючими, надавати комусь допомогу і підтримку і приймати її від іншого [6]. Зазвичай на роботі людина задовольняє потребу в афіліації, заводять собі друзів. Це особливо важливо для жінок. Емоційна підтримка, яку виявляють колеги на роботі, може бути однією з причин того, що жінки, які працюють поза домом, зазвичай мають краще психічне і фізичне здоров'я, ніж домогосподарки і ті, хто здійснює трудову діяльність на дому (Baruch, Barnett, McBride). Втрачаючи професійне коло, людина втрачає звичне і необхідне коло спілкування, підтримку колег [2]. У такому разі потреба людини в емоційному контакті, дружбі не задовольняється в повному обсязі, що може призводити до розвитку комунікативної залежності.

Рис. 1. Особистісні детермінанти комунікативної залежності жінок-домогосподарок

– Потреба у спілкуванні – це бажання особистості належати до якоїсь групи, стати її членом, взаємодіяти з нею, пропонувати свою допомогу і приймати допомогу від неї, якщо потрібно, прагнення брати участь в яких-небудь спільних діях з іншими [8]. Якщо потреба у спілкуванні не задовольняється належним чином, то поступово формується дефіцит цієї сфери і виникає комунікативна залежність, що може проявлятися у нестабільності емоційного фону жінки, роздратуванні, невдоволеності своїм життям.

– Потреба у соціальній підтримці і схваленні – це почуття підтримки іншими людьми. Соціальна підтримка включає чотири компоненти: по-перше, це емоційна підтримка (впевненість у тому, що про тебе хтось турбується, любить і піклується); по-друге, це оціночна підтримка (соціальне порівняння і відповідь на запитання, чи правильно я ставлюсь до того чи іншого явища); по-третє, це інформаційна підтримка (інформація про те, як сприймати явища); по-четверте, це інструментальна підтримка (отримання конкретної дієвої допомоги) [8]. Потреба у схваленні і підтримці спричиняє за собою бажання поговорити, поділитися важливою інформацією, власними міркуваннями, думками та отримати розуміння, співчуття з боку співрозмовника, позитивну оцінку своїх дій. Незадоволення цієї потреби призводить до невдоволеності від розмови, розчаруванню. Все це в більшій мірі характерно для людей, які з певних причин позбавлені активного соціального життя, до яких належать і домогосподарки.

– Конформність – це схильність до зміни своїх поглядів і позицій як наслідування думки тих людей, які переважають в даному суспільстві, групі або просто значущих оточуючих [6]. Конформізм домогосподарок проявляється в особистісній нестійкості, схильності до зовнішньої залежності, яка виражається у пристосовуванні до будь-якого оточення, зміні своїх переконань і поведінки. Конформні жінки живуть не власними інтересами, а за суспільними зразками, вони ігнорують або не мають свого погляду на події, що відбуваються, основна їх здатність – бути непомітними, "як усі" і наслідувати загальноприйнятими і традиційними нормам [2]. Така людина демонструє повне підкорення без внутрішнього опору, що може свідчити про певний ступінь залежності не лише в поведінці, але й у комунікації.

– Самоактуалізація – це прагнення людини до виявлення і розвитку своїх можливостей. А. Маслоу стверджує, що зрілість особистості проявляється в самоактуалізації, тобто у максимально повному використанні задатків, здібностей, талантів [3]. Самоактуалізація жінки домогосподарки проявляється у її задоволеності обраним способом життя, у відчутті реалізованості. Отже, якщо жінка відчуває у деякій сфері життя нереалізованість, то це стає перешкодою на шляху її особистісного зростання і заважає самоактуалізації.

– Самооцінка – це оцінка особистістю себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей, яка виступає важливим регулятором її поведінки [6]. Дослідження рівня самооцінки домо-

господарок показують, що вони мають більш низькі показники самооцінки, ніж працюючі жінки (В. Одінцова, Дж. Фридман, П. Шейвер). Зокрема, В. Одінцова у своєму дослідженні виявила загальну тенденцію до заниження самооцінки у жінок домогосподарок. Автор вважає, що дана тенденція пов'язана з відчуттям нереалізованих можливостей у досліджуваних і робить висновок, що відсутність професійного саморозвитку та здобутків на кар'єрній ниві призводить до загального заниження самооцінки [5].

– Самоповага – це суб'єктивна оцінка людиною себе, упевненість в своїй цінності, комфорт при прихильному ставленні до себе, своїх бажань і потреб [6]. Низька самоповага у жінок зустрічається дуже часто, і не лише у домогосподарок, а й у працюючих жінок. Причин цьому багато, однак якщо говорити про домогосподарок, то в даному випадку почуття непотрібності (конкретній людині або соціуму в цілому) може приводити до втрати самоповаги у жінки і до виникнення стану залежності.

– Емоційність – це властивість людини, що характеризує зміст, якість та динаміку її емоцій та почуттів [6]. Емоційність є характерною рисою жінок (М. Палуді, Л. Холдсток) і надто сильний її прояв може бути чинником порушень комунікації. Однак дослідження в цій сфері нечисленні, а проблеми аддикції домогосподарок не знайшли свого відображення в цих дослідженнях. На нашу думку емоційність, як властивість людини, пов'язана із комунікацією, тобто якщо комунікація визиває емоційний відклик у жінок, викликає позитивні відчуття, то вони й надалі потребуватимуть такого спілкування. Згодом це може призводити до негативних проявів, наприклад до гіперспілкування або комунікативної залежності.

– Автономність – це індивідуальна позиція людини, яка характеризується самостійністю і незалежністю у виборі мотивів, цілей, стилю поведінки тощо [6]. G. Fraisse вважає, що жінки домогосподарки зовсім не мають автономності, у них для цього просто немає засобів – немає роботи, немає грошей, тобто вони залежні фінансово, а згодом і психологічно від чоловіків. Є.П. Іл'їн у своїх роботах зазначає, що жінки домогосподарки проявляють меншу автономність внаслідок схильності до виконавчої роботи, чому сприяють такі жіночі риси як дисциплінованість, уважність, акуратність, старанність та вміння пристосовуватися до виконання монотонних і одноманітних операцій [2]. Ми плануємо розглядати автономність жінок домогосподарок в контексті комунікаційної взаємодії і виявити чи є зв'язок між даними параметрами.

Отже, ми виокремили особистісні детермінанти, які на наш погляд дозволяють сформувати уявлення відносно прояву комунікативної залежності жінок домогосподарок.

Також, треба відмітити, що проведені в останні роки дослідження вітчизняними психологами працюючих і непрацюючих жінок показали, що:

- існують відмінності у рівні тривожності у домогосподарок і працюючих жінок: для домогосподарок характерний високий рівень тривожності, а для працюючих – середній;
- домогосподарки менше, ніж працюючі жінки задоволені життям, його емоційною насиченістю;
- домогосподарки менше задоволені результатом життя, самореалізацією;
- у домогосподарок підвищена внутрішня конфліктність, яка пов'язана з недоліком самоповаги, недооцінкою своїх можливостей, компетентності, знань, здібностей;
- у домогосподарок, на відміну від працюючих жінок, виявлена не повністю сформована фрустраційна толерантність, що свідчить про недостатню зрілість особистості [1].

Дослідження К. Хорні довели, що в цілому задоволеність життям, включаючи самооцінку і відчуття власної компетенції, вище у працюючих жінок. Ті жінки, які бачать себе лише в ролі матері і дружини, найчастіше випробовують так званий "синдром домогосподарки", який проявляється у почутті безпорадності і безнадійності, частих депресіях, низькій самооцінці. Як показав американський досвід, роки, присвячені лише сім'ї, позначаються на самостійності і компетентності жінок, стаючи причиною втрати власного "Я", та можуть призвести до алкоголізації, психічних та сексуальних розладів, суїциду [10].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, уявляється ймовірним говорити про те, що існують певні особистісні відмінності між працюючими жінками і домогосподарками, але питання про особистісні детермінанти даних відмінностей досі залишається відкритим. Теоретичний огляд феномену залежності дозволив нам розкрити поняття "комунікативна залежність" стосовно жінок домогосподарок і виокремити особистісні детермінанти, які лежать в основі цього психологічного феномену.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямку полягають у розробці опитувальника, спрямованого на визначення ступеню комунікативної залежності домогосподарок.

Використані джерела

1. Абдурасулова Т.Д. Индивидуально-психологические особенности неработающих женщин / Т. Д. Абдурасулова, О. В. Лимица, Н. В. Ефимова // Семейная психология и семейная терапия. – 2006. – № 2. – С. 114-127.
2. Ильин Е. П. Психология взрослости / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 544 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
4. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология: Учебное пособие / В.Д. Менделевич. – М. : МЕДпресс информ, 2008. – 432 с.
5. Одінцова В. Професійне становлення жінки як чинник її адекватної самооцінки [Текст] / В. Одінцова // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Психологія / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ : ВПЦ "Київ. ун-т", 2014. – Вип. 2(2). – С. 73-76.
6. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия / С.С. Степанов. – М.: Эксмо, 2005 – 672 с.
7. Руководство по аддиктологии / Под ред. проф. В. Д. Менделевича. – СПб.: Речь, 2007. – 768 с.
8. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Навчальний посібник / М. М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
9. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна [Електронний ресурс] : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4628>
10. Хорни К. Женская психология / К. Хорни – СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа, 1993. – 222 с.

Bieriushcheva I. L.

**PERSONAL DETERMINANTS
OF COMMUNICATIVE ADDICTION OF HOUSEWIVES**

This article examines the phenomenon of addiction from different positions with reference to modern researchers. An analysis was made of the existing forms of addiction, among which the communicative addiction was studied as a feature of female behavior, which grounds the choice of research contingent.

Demonstration peculiarities of this female addiction are revealed through the theory of gender role socialization. There were exemplified the results of studies of native psychologists, showing significant differences of personality features between working women and housewives. This proves the need for a more detailed study of the communicative addiction phenomenon and also the personal characteristics that lead to its manifestation for housewives.

In the main part of the article the author's view of the communicative addiction phenomenon is provided. There were distinguished the personal determinants of housewives' communication addiction, such as affiliation, self-confidence, self-esteem, affectivity, autonomy, self-actualization, conformity, the need of social support and approval, the need of communication.

There was given their psychological characteristic, taking into account scientific evidences of modern psychology researchers. The author substantiates the necessity of further scientific developments in this area in the form of the author's psycho-diagnostic questionnaire aimed to identify the degree of communication addiction of housewives.

Key words: *autonomy, a housewife, a woman, a communicative addiction, conformality, personal determinants, the need for communication, self-confidence, self-esteem, self-actualization.*

Стаття надійшла до редакції 04.05.2015